
NALIČJE RATA PROTIV PANDEMIJE

Petar Popović

The tendency of the „Faustian“ soul of the Western man to unwaveringly believe in science as a cure for all social problems is reflected in the political acceptance of the technical approach of the medical profession, which wrapped in the cloak of safety sciences fights the coronavirus pandemic. The value-neutral character of the health and safety approach, free from any political prejudice, is calling for the mitigation, if not the overcoming, of current political and geopolitical rivalries. The public itself spontaneously transfers political authority to experts, public health agencies, and other specialized institutions, emphasizing interstate restraints and cooperation as par excellence political virtues.

Sklonost „faustovske“ duše zapadnog čovjeka da nepokolebljivo vjeruje u znanost kao lijek za sve društvene probleme, očituje se u *političkom* prihvaćanju tehničkog pristupa medicinske struke, koja zaogrnutu ogrtačem sigurnosnih nauka bije bitku s pandemijom koronavirusa. Vrijednosno neutralnom karakteru zdravstveno-sigurnosnog pristupa, oslobođenom svake političke predrasude, svojstveno je da poziva na ublažavanje, ako ne i na prevladavanje, aktualnih političkih i geopolitičkih rivalstava. Javnost sama spontano prenosi politički autoritet na eksperte, javno-zdravstvene agencije i druge specijalizirane institucije, ističući međudržavnu suzdržanost i suradnju kao *političke* vrline *par excellence*.

I onda na opće zgražanje svjetske javnosti, volontarističkom odlukom američki predsjednik Donald Trump sredinom travnja ove godine privremeno obustavi financiranje Svjetske zdravstvene organizacije (*World Health Organization*, WHO), specijalizirane UN-ove agencije zadužene za globalno javno zdravlje! Odluka je donijeta, navodno, zbog lošeg upravljanja krizom i suučesništva WHO-a u kineskom zataškavanju stvarnih razmjera opasnosti širenja pandemije iz njenog epicentra, grada Wuhana, početkom ove godine. Za medije i javno mnjenje, dvojbe nije bilo: on prebacuje krivnju kako bi umanjio vlastite propuste u pripremama za suočavanje s pandemijom, a za to mu je WHO – danas potrebija nego ikad – poslužila kao „žrtveni jarac“. U uvjetima ove gotovo apokaliptične situacije, Trumpova je politička odluka ocijenjena kao opasna i kao neodgovorno politikantstvo s potencijalno nesagledivim posljedicama.

Takva je odluka, međutim, nešto mnogo više: dokaz da dok ekonomski, kulturni, vjerski, sportski ili bilo koji drugi oblik društvenog života može i mora biti privremeno obustavljen zbog opasnog stanja, to s politikom nije slučaj. S dvije trećine svjetske populacije u izolaciji i mogućim globalnim ekonomskim slomom, izvjesno je da će pandemija koronavirusa korjenito izmijeniti međunarodni poredak. Stoga je jedino relevantno pitanje koje se nameće u području međunarodne politike ono o budućoj raspodjeli snaga među velikim silama. Ne smije se izgubiti iz vida da je preslaganje globalnih odnosa moći proces koji traje još od izbijanja globalne recesije 2008. Tada je po prvi put nakon devedesetih godina dvadesetog stoljeća uzdrman legitimitet takozvanog „međunarodnog liberalnog poretka“ predvođenog SAD-om. Kriza je tog poretka egzistencijalna: dok ga iznutra osporavaju sve snažniji radikalno desni populistički pokreti, izvana ga ozbiljno nagrizaju i izazivaju velike sile u usponu, Rusija i Kina. Pandemija koronavirusa ove će procese, nakon otrežnjenja od prvotnog šoka zbog njenog naleta, samo ubrzati i amplificirati.

U tom se kontekstu politika – shvaćena u tradicionalnom realističkom ključu kao borba za moć – koja će oblikovati budući post-covid-19 svijet, ipak potiskuje stanovitim funkcionalističkim, bitno anti-političkim idealizmom. Idealistički globalistički zahtjev da politika moći ušuti dok traje borba s pandemijom ne razlikuje se bitno od pojedinih dobro znanih slučajeva bliže i daljnje prošlosti. Tako je prije stotinu godina Liga naroda nastojala legalističkim procedurama rješavati političke sporove među državama. No, talijanska okupacija Etiopije, japanska okupacija Mandžurije i sve agresivniji zahtjevi Njemačke za revizijom ugovora iz Versaillesa bili su izravni izazov sustavu koji je imao samo jedan mehanizam sprečavanja agresije: moralnu osudu svjetskog javnog mnijenja. Trebao je još jedan svjetski rat da se razriješi tenzija između političke zbilje i moralno-pravne iluzije. Nedavno pak, nakon globalne recesije 2008, nametnuta je tehnokracija (posebice u Grčkoj i Italiji) s vojskom ekonomskih stručnjaka „sanirala“ jedan bitno politički problem granično kriminalnog financijskog sustava. I dok su zapadne države spašavale banke a „ostalima“ namijenile stroge mjere štednje, elite su se konsolidirale i nastojale zadržati *status quo*. Od tada počinje nezaustavljivo urušavanje „liberalnog međunarodnog poretka“ s reakcijom koja kulminira 2016. godine Trumpovom izbornom pobjedom, Brexitom i Erdoganovim protuudarom na tursku vojsku.

Borba za moć zahuktavala se u pozadini ovih slučajeva kao što se zahuktava trenutno u borbi protiv koronavirusa. No idealistički um iznova to ne vidi, imajući predodžbu o koronavirusu kao utjelovljenom „neprijatelju“, kojemu se, s obzirom na to da ne bira naciju i ne poznaje granice, jedino „čovječanstvo“ kao takvo može suprotstaviti. Ta se predodžba iskazuje u sustavnoj militarizaciji pandemiologije i biomedicine. Bilo da sebi pripisuju ili da ih javnost sama časti epitetima vojno-sigurnosne terminologije, današnji su šefovi vlada mahom „ratni predsjednici“ (ili premijeri); njihovi uredi za javno zdravlje „glavni stožeri“, a

doktori, liječnici i svo vezano osoblje vojska „na prvoj liniji obrane“. To nije tek kontekstom uvjetovana metaforika, nego već ustaljena norma suvremene političke kulture. Opći trend „objavljivanja rata“ nečemu što nije u tradicionalnom smislu suprotstavljena politička jedinica počeo je u Americi krajem prošlog stoljeća i od onda zagospodario globalnim diskursom, pa se posljednjih decenija uobičajeno objavljuje „rat protiv droge“, „rat protiv gladi“, „rat protiv siromaštva“ itd. Tek posljednji u nizu je „rat protiv koronavirusa“, koji svoje intelektualno uporište nalazi u „zdravstvenoj sigurnosti“; konceptu koji je početkom ovog milenija skovala grupa autora na čelu s Andrewom Price-Smithom i Davidom Findlerom.

U čisto pojmovnom smislu, „rat protiv pandemije“ veliki je nesporazum. Cjelokupna civilizacijska tradicija naučava kako su pojmovi rata i pandemije (smrtonosne bolesti) kategorijalno srodni jer im je učinak isti: smrt. Knjiga *Otkrivenja*, kao i drugi proročki spisi, kao primjerice starozavjetna *Ezekielova Knjiga* (Skori svršetak 7, 1–27), govore o jahačima apokalipse, ratu i kugi. Po Matejevom *Evandjelju* ove pošasti na kraju vremena „doista se trebaju dogoditi“ (MT 24, 6–7). Ta neizbježnost kazne je događaj radi nužnog uravnoteživanja fizičkoga i metafizičkog svijeta, kao jedne jedinstvene cjeline. Tukidid, koji nije vjerovao u „božje kazne“, ipak obznani tu „univerzalnu istinu“, koja se u svojoj cikličnosti potvrđuje u obrascima ljudskog ponašanja. U *Povijesti Peloponeskog rata* izbijanje kuge u Ateni opisano je kao istovjetno rasplamsavanju građanskog rata; to je situacija u kojoj te pošasti čine da čovjek izgubi svako poštovanje prema zakonu, pravdi i vjerskom običaju. Zbog toga, svijet – nažalost – mora bit takav kakav je, a rat i bolest potvrđuju da ciklus patnje nastavlja svoj tok „sve dok ljudska priroda ostaje ista“ (Tukidid, 3.84.2).

Ako je rat (kao i bolest) pošast, onda je on nužno zlo izvan ljudske kontrole (u našem se jeziku njegova priroda sasvim pri-

kladno iskazuje izrazom „zaratiti“, baš kao što će se zemlja zatresti ili nebo zagrmjeti). Stoga, „objaviti rat ratu“ je formalnologički apsurd, ali je i povijesna činjenica: imali smo Prvi svjetski rat kao rat koji će završiti sve ratove. Nedosanjani trajni mir kojemu su težili liberalni i republikanski idealisti od osamnaestoga stoljeća na ovamo, politički je cilj utemeljen na zabludi da rat nije nužno zlo, nego tek posljedica manjka prosvjećenosti. To je duhovni izraz samouvjerenosti u emancipacijske potencijale znanstveno-tehnološke epohe. Samo takav *hybris* u stavu prema svijetu može objaviti rat i pandemiji. Čini se da u doba pandemije koronavirusa ovu civilizaciju više vrijeđa nego plaši činjenica što mora živjeti u uvjetima koje doživljava kao povratak u srednjovjekovna vremena crne smrti. (Tome u prilog govori svjesno kršenje mjera izolacije kao izraz protesta). Međutim, „pobjeda“ u ratu s virusom ne može biti drugo do privremeno odsustvo poraza, baš kao što i kraj rata, kako kaže Platon, vide samo oni koji u njemu poginu. Aktualni „rat protiv terorizma“ tipični je primjer rata koji se vodi u nedogled upravo jer ne može biti dobiven. Virus je latentan društvu i „napast će“ čim počne kolektivno opadati imunitet zbog objektivno nepovoljnih okolnosti (npr. rat, siromaštvo, niski higijenski ili prehrambeni standardi, itd). To se smatra toliko samorazumljivom činjenicom, da posrijedi mora biti nešto drugo. Konkretno, ova vojno-sigurnosna terminologija u sferi zdravstva ima svoj konkretni ideološki motiv i političku svrhu.

O čemu se radi?

Profesor John Mearsheimer u memorijalnom predavanju posvećenom Edwardu Carru (2004) iznio je provokativnu tezu kako se transgeneracijski cilj liberalnih idealista, od međuratnih do post-hladnoratovskih, u načelu nije izmijenio. To je ideal harmoničnog svijeta u kojemu bi države odbacile moć i sigurnosno rivalstvo u korist jedne globalne zajednice naroda koja skrbi o blagostanju cjelokupnog čovječanstva. Cilj je dakle isti, ali s

jednom značajnom razlikom: izmijenila se strategija. Pristup međuratnih idealista oslanjao se na akumulirano znanje i konstruiranje racionalističkih koncepcija s kojima bi se prevladala politika moći. Njihovi suvremeni sljednici uvidjeli su koliko je naivna bila ta vjera u razum. U potrazi za novom glavnom kauzalnom varijablom, otkrili su da je ključ – diskurs.

Naime, pod pretpostavkom da govor i misao uvjetuju praksu, a praksa oblikuje zbilju, nametanjem jednog pomno konstruiranog liberalnog diskursa u svakodnevnom govoru i mišljenju vanjske politike i sigurnosti („visoke politike“), stvorio bi se globalni poredak u kojemu više ne bi bilo mjesta politici moći. Kako bi osujetili državu, njezin interes i „visoku politiku“ kao takvu, idealisti su primijenili strategiju proširivanja sigurnosnog diskursa na tradicionalno ne-političke probleme, i tako upleli države u kompleksnu mrežu i tokove „niske politike“. Akademska zajednica, mediji i političke elite sigurnosnim su diskursom obuhvatili područja kao što su okoliš, siromaštvo i -zdravlje. Apsurdni „rat protiv pandemije“, baš kao i protiv siromaštva ili gladi, postao je zbiljnost suvremene međunarodne politike. No političke su konsekvence te strategije, koja posebiće nakon kraja Hladnog rata hvata zamah, nesagledive.

To što Mearsheimer u svom izlaganju opisuje, liberalna je strategija – strategija depolitizacije međunarodnog poretka. Svrha je da „niska politika“ – po karakteru potencijalno neograničeno područje društvenih aktivnosti – zbiljski disperzira moć države. Međutim, depolitizacija i disperzija moći ne završavaju s harmoničnim svijetom, nego, paradoksalno, u općoj politizaciji svega i neviđenoj koncentraciji moći u stanovitim – što vidljivim što nevidljivim – centrima. Disperzija moći znači da je borba za moć, inherentna ljudskoj prirodi, s konkretnih i ograničenih ciljeva „visoke politike“ naprosto kapilarno metastazirala u sve pore međudržavnih odnosa. Bilo koje efemerno pitanje potencijalno prijeti da preraste u prvorazredni politički spor.

Posljedično, centri moći liberalne hegemonije bivaju primorani, po bitno imperijalnoj logici djelovanja, trajno intervenirati u bilo koje područje „niske politike“, bilo gdje u svijetu. Kako bi rješavala probleme ekonomije i terorizma, ljudskih prava i gladi, nepismenosti i zdravlja, liberalna hegemonija upada u začarani krug trajnog „ratovanja“ zbog vlastite opstojnosti.

Takav poredak još samo formalno počiva na konvencionalnoj frazi o „državi kao glavnom akteru“. Države su po prirodi ograničene resursima i ostalim kapacitetima, a posebice sebi konstitutivnim glomaznim birokratskim aparatima. Čak niti Amerika, u vojnom smislu najmoćnija država svijeta, ne bi bila sposobna sama, pa čak niti u suradnji sa svojim atlantskim krugom partnera, održavati liberalnu hegemoniju. Država je stoga primorana svoj autoritet i suverenost u donošenju odluka dijeliti s međunarodnim organizacijama, civilnim društvom i privatnim sektorom, od multinacionalnih korporacija do bankarskih kartela. U takvoj zbrci koja podsjeća na feudalizam, jasnih razgraničenja nema, nego je riječ o često konfliktom sustavu preklapanja moći, kompetencija i autoriteta. Tako je primjerice Svjetska banka, ničim izazvana, odlučila proširiti svoj vidokrug djelovanja i 1993. financirala stanovite zdravstvene inicijative. Time je *de facto* izvršila „invaziju“ u područje nadležnosti WHO-a i potkopala mu autoritet.

No, jezgru ovog sustava difuzne moći čini „privatno-javno partnerstvo“. Od 1998. kada je čelno mjesto WHO-a preuzela Gro Harlem Brundtland, privatni će sektor dobiti odriježene ruke kao nikada u povijesti i zagospodariti globalnim javnim zdravstvom. Globalni javni interes tako se povlači pred privatnim, koji sve više počinje uvjetovati politike država. I dok vlast može biti pozvana na odgovornost i izbornim putem smijenjena, korporativni transnacionalni akteri koji oblikuju globalnu politiku, kao primjerice Globalni savez za cjepiva – zajednički pothvat fondacije Billa Gatesa, WHO-a i Svjetske banke – oslobođen je bilo kakvog nadzornog mehanizma.

Globalni zdravstveni režim se u tom kontekstu ni po čemu ne razlikuje od drugih globalnih režima, koji zahvaćeni neminovnim borbama za moć još uvijek iluzorno podsjećaju na civilizacijski relikv „visoke politike“ (npr. političke manipulacije oko ugovora o zabrani proliferacije nuklearnog naoružanja ili sukobi unutar Svjetske trgovinske organizacije). Tome u prilog govori spor WHO-a i Indonezije krajem 2006. u vrijeme izbijanja epidemije H5N1 virusa (poznatijeg kao „ptičja gripa“). Indonezija je bila epicentar, ali je po pravilima WHO-a bila dužna patogene i ostale spoznaje o virusu prosljeđivati farmaceutskoj industriji radi izrade cjepiva. Cjepivo je proizvela jedna australska farmaceutska kompanija, te ga patentirala. Indonezija ne samo da se nije mogla opskrbiti potrebnom količinom cjepiva zbog nevjerojatno visoke cijene, nego i zato što su već postojali potpisani privatno-javni ugovori s razvijenim zemljama, koji im jamče prednost kupnje. Očekivano, razvijene su države u strahu od pandemije razgrabile većinu ionako ograničenih zaliha. Izbio je spor i Indonezija je unilateralno proglasila takozvanu „suverenost nad virusom“ (*viral sovereignty*), otkazavši suradnju WHO-u. (U svibnju 2007. Indonezija će se ipak sporazumjeti s WHO-om, koji pristaje uvažiti zahtjev za većom dostupnošću cjepiva nerazvijenim državama).

Takve turbulencije i pukotine u globalnom sustavu, doduše, ne ugrožavaju liberalnu hegemoniju; barem ne kada je riječ o sporovima koji uključuju države kao što je Indonezija. Međutim, kada se radi o velikim silama kakve su SAD i Kina, onda to zaista jest egzistencijalno pitanje samoga međunarodnog poretka i globalne sigurnosti, koja se tiče svake države. Pandemija koronavirusa, čini se, samo je čimbenik koji će uvelike ubrzati dosadašnje geopolitičke tenzije ovih dviju sila. Tako, s onu stranu rata protiv koronavirusa, postojeći sukobi poprimaju jednu sasvim novu dimenziju. U tom svijetlu treba sagledati dvojbe koje pobuđuje sudbina jednog od najznačajnijih, ako ne i najznačajnijeg

događaja od početka krize međunarodnog poretka 2008. – trgovinskog rata kojega je prije dvije godine protiv Kine pokrenula Trumpova administracija.

Trgovinskim se ratom nastojalo ne samo obuzdati ucjenjivačku kinesku trgovinsku politiku, zasnovanu na krađi intelektualnog vlasništva i manipulacijama svih vrsta (koje su, među ostalim, samo u Americi izazvale ogroman trgovinski deficit i odljev tehnologije), nego i pokušaj da se preusmjeri globalni lanac opskrbe koji prema Kini gravitira od njenog ulaska u Svjetsku trgovinsku organizaciju 2001. Trgovinski je rat okončan sporazumom u prosincu 2019, pod nazivom „Prva faza“. U to vrijeme izbija epidemija u Wuhanu i nesporno je da su kineske vlasti zataškavale stvarne razmjere opasnosti. Sredinom siječnja ove godine, uoči uvođenja karantene u tom gradu, uvjeravali su svjetsku javnost da se virus ne prenosi s osobe na osobu, te da stoga nema opasnosti od pandemije. WHO je samo ponavljao ono što su kineske vlasti tvrdile.

Slučaj zataškavanja posebice je dvojben u kontekstu stupanja kinesko-američkog sporazuma na snagu. Sporazum je potpisan 15. siječnja, obavezaći Kinu na niz trgovinskih ustupaka i obustavu krađe intelektualnog vlasništva. Time se otvorila dugoročna mogućnost zbiljskom ograničavanju kineske ekspanzije. No jedna klauzula, u posljednjem trenu umetnuta u sporazum, nalaže da ako Kina ne ispuni svoje obveze „u slučaju prirodne katastrofe ili neke druge nepredvidljive nepogode (...) stranke će se dodatno savjetovati“ (čl. 7.6. § 2). Petnaest dana kasnije, WHO je proglasio globalno izvanredno stanje. Do sredine ožujka, iz objektivnih razloga potpune paralize ekonomije zbog epidemije, Kina pojedine ugovorne obaveze očekivano nije mogla ispuniti.

Postavlja se pitanje: ukoliko zbog objektivnih okolnosti razornih učinaka pandemije te dvije države budu primorane ponovo sjesti za pregovarački stol i počnu, kako ugovor nalaže, „savjetovanje“ – o kakvim će izmjenama ugovora biti riječ?

U trenutku pisanja ovog eseja (20. 04), smrtnost od koronavirusa na 100.000 stanovnika u Kini je 0,33% a u SAD-u 11,24%. U Kini mjere izolacije popuštaju, karantena u Wuhanu je ukinuta i broj oboljelih pada. Nakon Europe koja je doživjela najteži udarac pandemije, u SAD-u se vrhunac tek očekuje. Po predviđanjima Trumpova ekonomskog savjetnika Petera Navarre, i do pola milijuna Amerikanca moglo bi umrijeti od zaraze. Ekonomski, s dvadeset i dva milijuna nezaposlenih u malo više od mjesec dana, SAD-u (kao i Europi) prijete slom. To ne znači da Kina jednako tako ne trpi teške posljedice udara pandemije; to samo znači da s obzirom na totalitarni karakter vlasti, oporavak može biti ili silom potaknut ili lažno propagiran (što u pozicioniranju prema svijetu i pregovorima može imati isti učinak kao i da je stvaran). O izmjenama sporazuma o kojem uvelike ovisi budući svjetski poredak po završetku pandemije, odlučivat će isključivo odnos snaga i moći onih koji pregovaraju; a na prvi mah stječe se dojam da taj odnos snaga, za sada, ne ide u korist Zapadu.

Toga je očito svjestan i krypto-realist Henry Kissinger, koji u kratkom novinskom komentaru (*Wall Street Journal*, 3. travnja 2020.) napominje kako se zbog teške borbe protiv pandemije ne smiju zanemariti napor za oblikovanje strategije za post-covid-19 razdoblje. Po njemu, pouke treba izvući iz Marshallovog plana i Projekta Manhattan, s kojima se Amerika po završetku Drugog svjetskog prometnula u globalnu silu. Je li ovo poziv za izradu strategije za neki novi hladni rat? Kissinger je nedorečen. On poziva na očuvanje „prosvjetiteljskih ideala“ na kojima počiva „liberalni međunarodni poredak“ tako što s jedne strane zagovara uspostavu ravnoteže snaga (za pretpostaviti je s Kinom); dok, s druge strane, kaže kako se s pandemijom „pojavo jedan anakronizam; zidom ograđeni grad u doba kada prosperitet ovisi o globalnoj trgovini i slobodnom kretanju ljudi“. Riječ je o kontradikciji koja dodatno rasvjetljava ovdje razmatranu problematiku.

„Zidom ograđeni grad“ simbolizira suverenu državu kao glavnu jedinicu međunarodnog sustava, koja je u bitnom smislu suprotstavljena liberalnoj hegemoniji. U takvoj predodžbi svijeta, ravnoteža snaga je moguća jer postoji obostrano uvažavanje država. Rat nije pošast nego, eventualno, ograničena nepogoda; kako kaže Clausewitz, nastavak politike drugim sredstvima. Pandemija je također političko pitanje, ali pitanje „niske politike“. Od 1851. kada se počinju održavati međunarodni sanitarni kongresi europskih država, pitanja oko, primjerice, uvođenje karantene zbog pandemije kolere rijetko kada su bila uspješno razriješena. Ali niti u jednom trenutku diplomatski sporovi oko takvih pitanja ne bi doveli do međunarodne krize, a kamoli ugrozili poredak kao takav. Razlog je taj što je „zidom ograđeni grad“ ono što su antički Grci nazivali *nomos*. Kako je pokazala Hannah Arendt, taj višeznačni pojam znači zakon, ali i granicu i mjesto *političkog*.

Liberalna hegemonija je bez *nomosa* – granice su gotovo simbolične u sustavu slobodnih trgovinskih zona i u kontekstu zbiljske moći transnacionalnih organizacija. To je i bezakonje, čemu u prilog govori prethodno opisani neofeudalni karakter poretka u kojemu se redovno krši međunarodno pravo na ovaj ili onaj način, ili pak ostaje nedorečen oko stanovitih pitanja. Ravnoteža snaga kao načelo odnosa naprosto nije moguća jer je moć difuzna. Naprotiv, u međudržavnim odnosima potrebno je ono što je Inis Claude nazvao *power management*. Sustav je to slobodnog protoka ljudi, roba i usluga, koji s negativnog stajališta, kako sama logika nalaže, čini svaki rat neograničenim, odnosno totalnim (od Prvog svjetskog rata na ovamo nema jednog rata koji nije stavio na raspolaganje cijele populacije i raspoložive resurse). Zbog neometane i visokofrekventne mobilnosti, epidemije sve češće prerastaju u pandemije. Izbijanje pandemije HIV/AIDS osamdesetih godina dvadesetog stoljeća po prvi je put osvijestio ovu problematiku. Zbog bitnog karaktera i rata i

bolesti, politika može tek ograničavati ove pošasti. *Ograničavanje* je vrlina državničke mudrosti. Ona strepi i kao najveću opasnost vidi *hybris*, koji pokreće „ratove“ do istrebljenja, odnosno iskorjenjivanja svega što se ne uklapa u njegovu viziju svijeta. Sve ovo govori, u konačnici, o stanju političkog u suvremenom dobu. Ratovi i pandemije u takvim okolnostima neravnoteže i nereda opet su samo pošasti; jahači apokalipse i teološkim rječnikom rečeno „Božje kazne“.

Svijet nakon pandemije koronavirusa, kako kaže Kissinger, više nikada neće biti isti. Ukoliko je u pravu, onda nije pitanje tko će biti budući hegemon međunarodnog poretka, nego hoće li međunarodni poredak u ovakvom obliku uopće opstati.